

मुंबई येथील उच्च न्यायालयात

दिवाणी अपिलीय अधिकारक्षेत्र

रिट याचिका क्रमांक 7920 ऑफ 2015

1. मीनल शशिकांत जोगळेकर रा. वरळी, मुंबई
2. कीर्ती प्रकाशराव मोहरील रा. वरळी, मुंबई
3. वर्षा संतोष आंधळे रा. तारदेव, मुंबई
4. किरण जनार्दन मोघे गोल्फ क्लब, नाशिक .. याचिकाकर्ते

विरुद्ध

1. महाराष्ट्र राज्य मार्फत माहिती व जनसंपर्क विभाग
सामान्य प्रशासन विभाग
2. महासंचालक, माहिती व जनसंपर्क विभाग,
महाराष्ट्र राज्य
3. संजय कृष्णाजी भोकरडोळे
फ्री लान्स जर्नलिस्ट,
श्रीकृष्ण कॉलनी, जळगाव .. उत्तरदाता

यासोबतच

रिट याचिका क्रमांक 1890 ऑफ 2017

1. महाराष्ट्र राज्य मार्फत माहिती व जनसंपर्क विभाग

2. महासंचालक, माहिती व जनसंपर्क विभाग,
महाराष्ट्र राज्य .. याचिकाकर्ते

विरुद्ध

1. संजय कृष्णाजी भोकरडोळे
फ्री लान्स जर्नलिस्ट,
श्रीकृष्ण कॉलनी, जळगाव
2. मीनल शशिकांत जोगळेकर रा. वरळी, मुंबई
3. कीर्ती प्रकाशराव मोहरील रा. वरळी, मुंबई
4. वर्षा संतोष आंधळे रा. ताडदेव, मुंबई
5. डॉ. किरण जनार्दन मोघे,
जिल्हा माहिती अधिकारी, नाशिक
6. किशोर रमेश गांगुर्डे
7. पूर्णिमा जगन्नाथ खैरनार
8. हेमराज काशिनाथ बागुल
9. देवेंद्र लक्ष्मण पाटील
10. टाके प्रवीण कृष्णराव .. उत्तरदाता
मोहन सुदामे ज्येष्ठ वकील सोबत, अनिकेत मोकाशी

रुचिता चव्हाण i/b अमित कारखानीस डब्ल्यूपी ७९२०/२०१५ मधील याचिकाकर्त्यांचे
वकील आणि डब्ल्यूपी १८९०/२०१७ मधील प्रतिवादी क्रमांक २ ते ५ चे वकील

श्री. बी. व्ही. सामंत, अतिरिक्त सरकारी वकील सोबत श्रीमती डी. एस. देशमुख सहाय्यक सरकारी वकील, डब्ल्यूपी 1890/2017 मध्ये याचिकाकर्ते-राज्यासाठी आणि डब्ल्यूपी 1890/2017 मध्ये प्रतिवादी-राज्यासाठी

हिमांशू पाटील सोबत सुरांश सोनार, सुरेश घामरे, कपिल अग्रवाल प्रतिवादी क्रमांक तीनचे वकील

कोरम : ए. एस. चांदूरकर व राजेश एस. पाटील, जे. जे.

युक्तिवाद संपण्याची तारीख : ११ ऑक्टोबर २०२४

निकाल जाहीर होण्याची तारीख : १० जानेवारी २०२५

निकाल : { पर ए. एस. चांदूरकर, जे. }

1. या रिट याचिकांमध्ये महाराष्ट्र प्रशासकीय न्यायाधिकरणाच्या (थोडक्यात 'न्यायाधिकरण') २०११ च्या मूळ अर्ज क्रमांक ४ व २०११ च्या ५ मधील ३१/०७/२०१५ च्या सर्वसाधारण निर्णयाला आव्हान देण्यात आले आहे. आक्षेपार्ह निर्णयानुसार 2015 च्या रिट याचिका क्रमांक 7920 मधील याचिकाकर्त्यांची निवड आणि जिल्हा माहिती अधिकारी, गट-अ (कनिष्ठ) या पदावर नियुक्ती रद्द करण्यात आली असून महाराष्ट्र राज्याच्या जनसंपर्क विभागाला निर्देश देण्यात आले आहेत की, जिल्हा माहिती अधिकारी या खुल्या प्रवर्गातून चार पदांसाठी नव्याने निवड प्रक्रिया राबवावी. राज्य या सामायिक निर्णयामुळे व्यथित झालेल्या महाराष्ट्राने आपल्या जनसंपर्क विभागामार्फत २०१७ च्या रिट पिटीशन क्रमांक १८९० मध्येही त्याला आव्हान दिले आहे.

2. उपस्थित केलेल्या आव्हानाचा विचार करण्यासाठी समर्पक वस्तुस्थिती अशी आहे की दिनांक ११/०२/२००८ रोजी माहिती व जनसंपर्क महासंचालकांनी २००८ ची जाहिरात क्र.२ प्रसिद्ध केली ज्यात जिल्हा माहिती अधिकारी पदाच्या आठ पदांची जाहिरात देण्यात आली होती. अनुसूचित जाती प्रवर्गातील उमेदवारांसाठी एक पदे, इतर मागासप्रवर्ग प्रवर्गातील उमेदवारांसाठी तीन पदे आणि खुल्या प्रवर्गातील उमेदवारांसाठी चार पदे राखीव ठेवण्यात आली होती. या चार पदांपैकी तीन पदे महिलांसाठी राखीव होती तर एक पद क्रीडा-व्यक्तींसाठी राखीव होते. 2015 च्या रिट याचिका क्रमांक 7920 मधील याचिकाकर्त्यांनी (थोडक्यात, 'निवडलेले उमेदवार') भरती प्रक्रियेत भाग घेतला होता. या रिट याचिकेतील प्रतिवादी क्रमांक ३ (थोडक्यात, 'पीडित उमेदवार') यांचे वय सुमारे ३७ वर्षे होते जेव्हा जाहिरात प्रसिद्ध करण्यात आली. सरकारी सेवेत नसलेल्या उमेदवारांसाठी कमाल वयोमर्यादा ३५ वर्षे होती. माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालय (भरती) नियम, १९९४ (थोडक्यात, 'भरती नियम १९९४') मधील संचालक (माहिती अधिकारी), उपसंचालक (माहिती), वरिष्ठ उपसंपादक, वरिष्ठ सहाय्यक संचालक, जिल्हा माहिती अधिकारी व जनसंपर्क अधिकारी (ग्रेड-अ) व सहाय्यक संचालक (ग्रेड-ब) यांच्या नियम ७ अन्वये वयोमर्यादा शिथिल करता येईल. पीडित उमेदवाराला लेखी परीक्षेसाठी बोलावले नसल्याने त्यांनी या न्यायालयाच्या औरंगाबाद खंडपीठात २००८ ची रिट याचिका क्रमांक ३४१९ दाखल केली होती. दिनांक १६/०५/२००८ रोजी या रिट याचिकेत दिलेल्या अंतरिम आदेशानुसार पीडित उमेदवाराने

लेखी परीक्षा दिली व १०० पैकी ६२ गुण मिळवले. निवड झालेल्या उमेदवारांना अनुक्रमे ६८, ५९ आणि ५७ गुण मिळाले आहेत. लवादाकडे जाण्याचे स्वातंत्र्य देऊन ही रिट याचिका मागे घेण्याची परवानगी देण्यात आली. त्यानंतर पीडित उमेदवाराने २००८ चा मूळ अर्ज क्रमांक ४१० दाखल करून वयोमर्यादेच्या पात्रतेबाबत घोषणा मागितली. दरम्यान, दिनांक ०३/०७/२००८ रोजी सामान्य प्रशासन विभाग निवड झालेल्या उमेदवारांची जिल्हा माहिती अधिकारी पदावर नियुक्ती करण्याचे आदेश काढले. नाराज उमेदवार त्यांच्या निवडीमुळे व्यथित होऊन २०११ च्या मूळ अर्ज क्रमांक ५ ला प्राधान्य दिले.

३. लवादाने विरोधकांचा युक्तिवाद विचारात घेतल्यानंतर भरती नियमावलीच्या नियम ७ चे उल्लंघन केल्यामुळे नाराज उमेदवाराची उमेदवारी चुकीच्या पद्धतीने फेटाळण्यात आल्याचे निदर्शनास आले. त्यात खुल्या प्रवर्गातून तीन पदे असल्याचे म्हटले होते. एकच पद राखीव ठेवता आले असते म्हणून महिलांसाठी प्रवर्ग चुकीच्या पद्धतीने राखीव ठेवण्यात आला आणि खुल्या प्रवर्गातून एका पदाचे क्रीडापटूंसाठी आरक्षणही चुकीचे होते. तसेच दोन यशस्वी उमेदवारांनी सादर केलेले नॉन क्रीमी लेअर प्रमाणपत्र चुकीचे असून त्याची पडताळणी न करता त्यांच्या उमेदवारीचा विचार करण्यात आल्याचे निदर्शनास आले. या आधारावर, निवड झालेल्या उमेदवारांची निवड बेकायदेशीर ठरवून रद्द करण्यात आली. खुल्या प्रवर्गातून जिल्हा माहिती अधिकारी

पदाच्या चार पदांसाठी नव्याने निवडीची प्रक्रिया राबविण्याचे निर्देश देण्यात आले. पीडित उमेदवाराने प्राधान्य दिलेल्या वयोमर्यादेच्या अर्जावर भरती नियमावलीच्या नियम ७ नुसार निर्णय घेण्याचे निर्देश देण्यात आले होते. या रिट याचिका द्वारे या सर्वसामान्य निर्णयाला आव्हान दिले जाते.

4. यशस्वी उमेदवारांचे अभ्यासू ज्येष्ठ वकील मोहन सुदामे यांनी युक्तिवाद केला की, न्यायाधिकरणाने निवड झालेल्या उमेदवारांची निवड बेकायदेशीर ठरवून गंभीर चूक केली. त्यांच्या म्हणण्यानुसार, न्यायाधिकरणाने असे म्हणणे योग्य नव्हते की, कोणत्याही उमेदवाराच्या वयोमर्यादेत सूट देण्याची शिफारस निवड समिती करू शकते. नाराज उमेदवाराचे वय शिथिल करावे की नाही, याचा विचार करता यावा, यासाठी हे प्रकरण निवड समितीसमोर कधीच ठेवण्यात आले नाही, असा चुकीचा निकाल न्यायालयाने दिला. सध्याच्या प्रकरणात संबंधित खात्याचे सचिव असलेल्या नियुक्ती अधिकाऱ्याने वयोमर्यादेत सूट देण्याचा विचार करणे आवश्यक आहे, असे सांगण्यात आले. एखाद्या उमेदवाराकडे अपवादात्मक पात्रता किंवा अनुभव असल्याचे नियुक्ती अधिकाऱ्याला आढळले तरच अशा उमेदवाराचे नाव विचारक्षेत्रात समाविष्ट केले जाऊ शकते. निवड समितीला केवळ उमेदवारांच्या गुणवत्तेची चिंता होती आणि त्यांनी सर्व उमेदवारांना समान वागणूक देणे अपेक्षित होते. वयोमर्यादेत सूट देण्याबाबतचा मुद्दा निवड समितीच्या अखत्यारीत नव्हता. पीडित उमेदवाराने वयोमर्यादेत सूट मिळावी यासाठी

२००८ ची रिट याचिका क्र.३४१९ दाखल केली असली, तरी निवड प्रक्रियेत सहभागी होण्यासाठी १६/०५/२००८ रोजी अंतरिम दिलासा मिळाल्यानंतर त्या रिट याचिकेवर पुढील कार्यवाही करण्यात आली नाही. त्यामुळे निवड समितीने नाराज उमेदवाराची मुलाखत घेतली नाही. त्यानंतर पीडित उमेदवाराने २००८ च्या जाहिरात क्रमांक २ ला आव्हान दिले नसून केवळ यशस्वी उमेदवारांच्या निवडीला आव्हान दिले आहे. निवड प्रक्रियेत भाग घेतल्यानंतर हा प्रकार घडला. या जाहिरातीला कोणतेही आव्हान नसल्याने खुल्या प्रवर्गातील महिलांसाठी जादा आरक्षण आहे का, या प्रश्नात जाण्याचे न्यायाधिकरणाला कारण नव्हते. त्यामुळे लवादाने मूळ अर्जात केलेल्या प्रार्थनेच्या पलीकडे प्रवास केल्याचे स्पष्ट झाले. विद्वान वरिष्ठ वकील पुढे म्हणाले की, लवादाने असा निष्कर्ष काढून चूक केली की पीडित उमेदवाराकडे वयोमर्यादित सूट मिळविण्याचा अधिकार देण्यासाठी अपवादात्मक पात्रता आहे. हा विषय न्यायाधिकरणाने नव्हे तर नियुक्ती करणाऱ्या प्राधिकरणाने विचारात घ्यावा. पीडित उमेदवाराचा अनुभव आणि पात्रता कशी होती हे न सांगता अपवादात्मक बाब म्हणजे लवादाने दिलेल्या अधिकारक्षेत्राच्या वापरात हस्तक्षेप केला होता. नॉन क्रीमी लेअर सर्टिफिकेट सादर करण्यासंदर्भात असे निदर्शनास आणून देण्यात आले की, निवड होण्यापूर्वी यशस्वी उमेदवारांनी त्यासंदर्भातील कागदपत्रे सादर केली होती. योग्य पडताळणी नंतर ती व्यवस्थित असल्याचे निदर्शनास आले आणि नियुक्ती अधिकाऱ्याने ते स्वीकारले. असे सादर केले होते की लवादाने प्राधान्य दिलेल्या नाराज उमेदवाराच्या मूळ अर्जास

परवानगी देताना आपल्या अधिकारक्षेत्राची सीमा ओलांडली आणि निवड झालेल्या उमेदवारांची निवड बाजूला ठेवणे. आपल्या युक्तिवादाला पुष्टी देण्यासाठी, विद्वान ज्येष्ठ वकिलांनी खालील निर्णय यावर विश्वास ठेवला

- 1 सोनाली रामकृष्ण बयानी विरुद्ध महाराष्ट्र राज्य आणि इतर , 2003 एससीसी ऑनलाईन बॉम 917
- 1 चंद्र प्रकाश तिवारी आणि ओआरएस. विरुद्ध शकुंतला शुक्ला आणि इतर, 2002 आयएनएससी 276
- 1 दिलीप पुंजाजी खरात विरुद्ध महाराष्ट्र राज्य आणि इतर , २०१० एससीसी ऑनलाईन बॉम १६१२
- 1 मदन लाल अँड ऑर्स. विरुद्ध जम्मू आणि काश्मीर राज्य आणि इतर , 1995 आयएनएससी 100
- 1 ओम प्रकाश शुक्ला विरुद्ध अखिलेश कुमार शुक्ला आणि इतर, 1986 आयएनएससी 43
- 1 राम कुमार गिजरोया विरुद्ध दिल्ली अधीनस्थ सेवा निवड बोर्ड आणि अन्य , (2016) 4 एससीसी 754

- 1 सुश्री नेहा आचरेकर विरुद्ध तंत्रशिक्षण संचालनालय, २००५ एससीसी ऑनलाईन बॉम ८४१
- 1 डॉली छांडा विरुद्ध अध्यक्ष, जेईई अँड ओर्स, 2004 आयएनएससी 573
- 1 फूड कॉर्पोरेशन ऑफ इंडिया आणि ओआरएस. विरुद्ध भानू लोध आणि इतर, 2005 आयएनएससी 104
- 1 राजेश कुमार दरिया विरुद्ध राजस्थान लोकसेवा आयोग कनेक्टेड सह प्रकरण, 2007 आयएनएससी 761
- 1 कांचन विश्वनाथ जगताप वि. महाराष्ट्र प्रशासकीय न्यायाधिकरण, नागपूर व इतर, २०१६ (१) एमएचएलजे ९३४
- 1 अनिल कुमार गुप्ता आणि ऑर्स. विरुद्ध उत्तर प्रदेश राज्य आणि ओआरएस., 1995 आयएनएससी 428
- 1 स्वाती गुप्ता विरुद्ध उत्तर प्रदेश राज्य आणि ओआरएस., १९९५ आयएनएससी ९४
- 1 समशेर सिंग विरुद्ध पंजाब राज्य आणि एएनआर, कनेक्टेड सह प्रकरण, (1974) 2 एससीसी 831

1 ए. संजीवी नायडू इ. विरुद्ध मद्रास राज्य

आणि इतर, १९७० आयएनएससी १५

1 मो. मुस्तफा विरुद्ध भारत सरकार आणि इतर, 2021 आयएनएससी 731

1 दलपत आबासाहेब सोळुंके व ओ.आर.एस विरुद्ध बी. एस. महाजन आणि ओआरएस., (१९९०) १ एससीसी ३०५

1 एस.बी. भट्टाचार्य विरुद्ध एस .डी., मजुमदार आणि ओ.आर.एस., 2007 आयएनएससी 584

त्यामुळे लवादाचा निर्णय रद्द करून निवड झालेल्या उमेदवारांची नियुक्ती कायम ठेवण्यात यावी, अशी विनंती करण्यात आली.

5. श्री.बी.व्ही.सामंत, विद्वान अतिरिक्त सरकारी वकिलांनी २०१७ च्या रिट याचिका क्रमांक १८९० मधील याचिकाकर्त्यांचे वरील युक्तिवाद स्वीकारले. शिवाय असे सादर करण्यात आले की, नाराज उमेदवार नसल्यामुळे निवड प्रक्रियेत सहभागी होण्यास पात्र जाहिरातीच्या तारखेस ओव्हरएज असल्याने त्याच्या सांगण्यावरून दिलेले आव्हान ग्राह्य धरले जात नव्हते. लवादाने त्याच्या वयोमर्यादेसंदर्भातील प्रकरणात कोणताही बेकायदेशीरपणा लक्षात न घेता पुनर्विचार करण्याचे निर्देश देऊन चूक केली. पीडित उमेदवार जिल्हा माहिती अधिकारी पदावर नियुक्तीस पात्र नसल्याचे स्पष्ट

झाल्यानंतर लवादाने मूळ अर्ज गुणवत्तेच्या आधारे ग्राह्य धरणे योग्य नव्हते. डॉ. दुर्योधन साहू आणि ओआरएस विरुद्ध जितेंद्र कुमार मिश्रा आणि ऑर्स , (१९९८) ७ एससीसी २७३ मधील निर्णयाचा संदर्भ देत न्यायाधिकरणासमोर ही याचिका दाखल करण्यात आली आहे. असे सादर करण्यात आले की, निवड झालेल्या उमेदवारांची नियुक्ती रद्द करताना न्यायाधिकरणाने अधिकारक्षेत्राची चूक केली आहे. रेणू आणि ओआरएस विरुद्ध जिल्हा व सत्र न्यायाधीश, तीस हजारी न्यायालय, दिल्ली आणि अन्य, (२०१४) १४ एससीसी ५० मधील निर्णयाचे गुणोत्तर सध्याच्या खटल्याच्या वस्तुस्थितीला अजिबात लागू होत नाही, असा युक्तिवाद त्यांनी केला. त्यामुळे लवादाचा सामायिक निर्णय रद्द करण्यात यावा, असा युक्तिवाद करण्यात आला.

6. पीडित उमेदवाराची बाजू मांडणारे विद्वान वकील हिमांशू पाटील यांनी न्यायाधिकरणाच्या निर्णयाचे समर्थन केले. जिल्हा माहिती अधिकारी पदावर नियुक्तीसाठी पात्र उमेदवार पात्र असल्याचे त्यांनी सांगितले. निवड प्रक्रियेत सहभागी होण्याची परवानगी नसल्याने त्यांनी २०११ च्या मूळ अर्ज क्रमांक ४ ला प्राधान्य दिले होते. निवड झालेल्या उमेदवारांची नियुक्ती दिनांक 03/07/2008 रोजी करण्यात आली असल्याने त्यास 2011 च्या मूळ अर्ज क्रमांक 5 मध्ये आव्हान देण्यात आले होते. त्यांनी दिनांक 25/05/2001 च्या शासन निर्णयाचा संदर्भ दिला. आणि महिलांसाठी जास्तीत जास्त 30% आरक्षणाची तरतूद करायला हवी होती असे सांगितले. तथापि, सध्याच्या

प्रकरणात अनुज्ञेय मर्यादा ओलांडली आणि म्हणूनच लवादाने योग्यच म्हटले की 2008 च्या जाहिरात क्रमांक 2 मुळे जास्त आडवे आरक्षण झाले. १९९४ च्या भरती नियमावलीच्या नियम २ (ड) चा संदर्भ देऊन वयोमर्यादा कमाल वयोमर्यादा असू शकते, असा युक्तिवाद करण्यात आला. निवड समितीच्या शिफारशीनुसार नियम ७ अन्वये शिथिलता देण्यात आली. निवड समितीने मात्र अशी कोणतीही शिफारस केली नाही. पीडित उमेदवाराची पात्रता व अनुभव अपवादात्मक आहे. त्यांनी यशस्वी उमेदवारांच्या नॉन क्रीमी लेयर प्रमाणपत्रांचा ही उल्लेख केला आणि त्यामध्ये येणाऱ्या लघु उत्पन्नाकडे सक्षम अधिकारी लक्ष देण्यास अपयशी ठरल्याचे सादर केले. त्यामुळे लवादाने सर्व संबंधित बाबींचा विचार करून निवड झालेल्या उमेदवारांची निवड रद्द करून या प्रकरणी नव्याने भरती प्रक्रिया राबविण्याचे निर्देश देणे योग्य असल्याचे सांगण्यात आले. त्यामुळे लवादाच्या निर्णयात हस्तक्षेप करण्याची मागणी करण्यात आली नाही.

7. आम्ही पक्षकारांच्या विद्वान वकिलांचे सविस्तर म्हणणे ऐकले आहे आणि आम्ही रेकॉर्डवर ठेवलेल्या कागदपत्रांचा ही अभ्यास केला आहे. जिल्हा माहिती अधिकारी पदावर नियुक्तीसाठी विचारात घेण्यात येणाऱ्या पीडित उमेदवाराच्या हक्काचा हा वाद आहे. 2008 ची जाहिरात क्र.2 दिनांक 11/02/2008 रोजी प्रसिद्ध करण्यात आली होती व अर्ज करण्याची शेवटची तारीख 29/02/2008 होती. या जाहिरातीनुसार उमेदवाराचे वय अठरा ते पस्तीस वर्षे असणे आवश्यक असून राखीव प्रवर्गातील उमेदवारांना पाच

वर्षाची सूट देण्यात आली आहे. राज्य सरकारच्या सेवेत असलेल्या उमेदवारांना कमाल वयोमर्यादा लागू नव्हती. अर्ज भरण्याच्या शेवटच्या तारखेपर्यंत पीडित उमेदवाराचे वय ३७ वर्षे पाच महिने अठ्ठावीस दिवस होते. पीडित उमेदवार सरकारी सेवेत नव्हता आणि त्यामुळे त्याने भरतीसाठी अर्ज केला तेव्हा त्याचे वय जास्तीत जास्त पस्तीस वर्षांपेक्षा जास्त होते. भरती नियमावलीच्या नियम ७ अन्वये अपवादात्मक पात्रता किंवा अनुभव किंवा दोन्ही असलेल्या उमेदवाराबाबत निवड समितीच्या शिफारशीनुसार वयोमर्यादेत शिथिलता आणता येते. या संदर्भात दिनांक ०९/०६/२००६ रोजी विधिवत निवड समिती स्थापन करण्यात आली. वयाची पलिकडे असलेल्या उमेदवारांच्या सुमारे चोवीस अर्जांवर विचार केला असता ही निवड समिती मैदानात उतरली होती. दिनांक २५/०४/२००८ च्या इतिवृत्तात या चोवीस उमेदवारांच्या प्रकरणांचा विचार केला, परंतु त्यापैकी एकाही उमेदवाराचे प्रकरण अपवादात्मक पात्रता किंवा अनुभव किंवा दोन्ही असल्याचे आढळले नाही ज्याच्या आधारे वयोमर्यादेसाठी त्यांच्या नावांची शिफारस करता येईल. त्यामुळे निवड समितीने कोणत्याही उमेदवाराची शिफारस केली नाही. भरती नियमावलीच्या नियम ७ नुसार शासन. भरती पूर्ण होण्यापूर्वी, दिनांक १७/०६/२००८ रोजी निवड समितीची पुनर्रचना करण्यात आली. त्यानंतर दिनांक ०३/०७/२००८ रोजी यशस्वी उमेदवारांची जिल्हा माहिती अधिकारी पदावर नियुक्ती करण्यात आली.

या संदर्भात, लवादाने एक निष्कर्ष नोंदविला की, निवड समितीच्या शिफारशींशिवाय सरकारला कारवाई करणे खुले नव्हते. वयोमर्यादेच्या विचारासाठी पीडित उमेदवाराचे प्रकरण २९/०४/२००८ रोजी फेटाळण्यात आले, तर दिनांक ०९/०६/२००६ च्या शासन निर्णयानुसार स्थापन करण्यात आलेल्या निवड समितीचे अध्यक्ष सामान्य प्रशासन विभागाचे प्रधान सचिव होते. योमर्यादेत सूट मिळावी यासाठी पीडित उमेदवाराच्या प्रकरणाचा नियमानुसार विचार केला जात नाही आणि म्हणूनच पीडित उमेदवाराचे वय जास्त असल्याच्या कारणास्तव निवड प्रक्रियेत सहभागी होऊ न देण्याचा राज्य सरकारचा निर्णय शाश्वत नाही, असे न्यायालयाने म्हटले आहे. त्यानंतर लवादाने पीडित उमेदवाराच्या अनुभवाचा विचार केला. उपसंपादक, वार्ताहर आणि संपादक म्हणूनही विविध वृत्तपत्रांचा त्यांना व्यापक अनुभव असूनही त्याचा विचार केला गेला नाही. निवड झालेल्या उमेदवारांनी तसे केले नाही, असा आक्षेप पीडित उमेदवाराने उपस्थित केल्याच्या पार्श्वभूमीवर पीडित उमेदवाराच्या वृत्तपत्रात पर्यवेक्षी स्वरूपाचा कोणताही अनुभव असणे. अनुभवाची निवड झालेल्या उमेदवारांच्या अनुभवाशी तुलना केली. त्या आधारे निवड झालेल्या उमेदवारांची निवड बेकायदेशीर आहे असा लवादाने निकाल दिला. भरतीची नव्याने प्रक्रिया राबविण्याचे निर्देश देतानाच वयोमर्यादेच्या सवलतीसाठी पीडित उमेदवाराच्या अर्जाचा फेरविचार करावा, असे मत व्यक्त करण्यात आले.

8. लवादाने २०११ च्या मूळ अर्ज क्रमांक ४ व ५ वर निर्णय देताना निवड झालेल्या उमेदवारांची निवड रद्द केली असल्याने पीडित उमेदवाराने मांडलेल्या खटल्याचा विचार करणे आवश्यक आहे. यासंदर्भात लक्षात घेण्यासारखे आहे की, पीडित उमेदवाराने २००८ च्या जाहिरात क्रमांक २ नुसार भरती प्रक्रियेत सहभाग घेता यावा यासाठी वयोमर्यादित सूट मिळावी यासाठी केलेल्या अर्जावर संबंधित अधिकाऱ्यांकडून विचार केला जात नव्हता. या जाहिरातीअंतर्गत लेखी परीक्षा दिनांक १७/०५/२००८ रोजी होणार होती. त्यामुळे पीडित उमेदवाराने औरंगाबाद खंडपीठात २००८ ची रिट याचिका क्र.३४१९ दाखल केली व या रिट याचिकेत दिलेल्या १६/०५/२००८ च्या अंतरिम आदेशानुसार त्याला १७/०५/२००८ रोजी होणाऱ्या लेखी परीक्षेस बसण्याची परवानगी देण्यात आली. त्याचे निकाल मात्र, जाहीर न करण्याचे निर्देश देण्यात आले. या अंतरिम आदेशानुसार पीडित उमेदवार लेखी परीक्षेला बसला. मात्र पर्यायी उपाय उपलब्ध असल्याने पीडित उमेदवाराला न्यायाधिकरणाकडे दाद मागण्याची मुभा देऊन वरील रिट याचिका ०१/०७/२००८ रोजी मागे घेण्यात आली. ही रिट याचिका मागे घेताना पीडित उमेदवाराला त्याचा निकाल जाहीर करण्याचे कोणतेही निर्देश देण्यात आले नाहीत. दिनांक 17/05/2008 रोजी झालेल्या लेखी परीक्षेला त्यांची उपस्थिती होती. परिणामी दिनांक १७/०५/२००८ रोजी झालेल्या लेखी परीक्षेत पीडित उमेदवाराच्या उपस्थितीचा निकाल रेकॉर्डवर आलेला नाही. पीडित उमेदवाराने सुरू केलेल्या कारवाईत पुढील कोणतेही निर्देश न दिल्याने त्याला तोंडी मुलाखतीसाठी बोलावले गेले नाही. त्यामुळे

रेकॉर्डवरील कागदपत्रांवरून लेखी स्वरूपात हजर झाल्याचे स्पष्ट होते . दिनांक 16/05/2008 च्या अंतरिम आदेशानुसार त्याचा निकाल जाहीर करण्यासाठी उच्च न्यायालय/लवादाने कोणतेही निर्देश दिलेले नाहीत. त्याचप्रमाणे निवड समितीने नाराज उमेदवाराची मुलाखत घेतली नाही.

9. पीडितांना दिलेल्या स्वातंत्र्याच्या अनुषंगाने उमेदवाराने २००८ चा मूळ अर्ज क्रमांक ४१० दाखल करून न्यायाधिकरणाकडे धाव घेतली. या कारवाईत त्यांनी वयाची अट असल्याचे कारण देत उमेदवारी नाकारल्याच्या निर्णयाला आव्हान दिले. त्यानंतर पीडित निवड प्रक्रियेला तसेच निवड झालेल्या उमेदवारांच्या निवडीला आव्हान देत उमेदवाराने २००८ चा मूळ अर्ज क्रमांक ४७७ दाखल केला. लवादाने हे मूळ अर्ज विचार करून १५/१२/२०१० रोजी औरंगाबाद येथील न्यायाधिकरणाने ही कार्यवाही दाखल करण्याच्या कारवाईचे कारण निर्माण झाल्याच्या कारणास्तव ही कार्यवाही मुंबई येथील न्यायाधिकरणाकडे हस्तांतरित करण्याचा आदेश दिला. मुंबई येथील न्यायाधिकरणाच्या प्रादेशिक कार्यक्षेत्रात. त्यानंतर या कार्यवाहीचे रूपांतर २०११ च्या मूळ अर्ज क्रमांक ४ आणि २०११ च्या ५ मध्ये मुंबई येथील न्यायाधिकरणात करण्यात आले.

10. पीडितांनी उपस्थित केलेल्या आधारांचे अवलोकन 2008 च्या मूळ अर्ज क्रमांक 410 मधील उमेदवार दिनांक ०२/०७/२००८ रोजी दाखल करण्यात आलेला व त्यानंतर २०११ चा मूळ अर्ज क्रमांक ४ म्हणून क्रमांक प्राप्त करण्यात आला ज्यामध्ये तो

वयोमर्यादेच्या सवलतीचा लाभ मागत होता, असे दिसून येते की पीडित उमेदवाराने वयोमर्यादेच्या अर्जावर अशा समितीने विचार केला आहे असे कोणतेही कारण उपस्थित केलेले नाही ज्याला तसे करण्याचा अधिकार नाही. त्यांनी उपस्थित केलेली कारणे त्यांच्या अपवादात्मक पात्रता आणि अनुभवामुळे वयोमर्यादेत सूट मिळण्याच्या पात्रतेशी संबंधित आहेत. त्याला चांगला अनुभव आणि चांगला अनुभव होता हे त्याचे प्रकरण आहे. न्यायाधिकरणाने मात्र वयोमर्यादेसाठी चोवीस उमेदवारांच्या अर्जावर विचार करणारी समिती तशी कार्यवाही करण्यास सक्षम नाही आणि या आधारावर पुढे सरसावले आहे. या मुद्द्यावर पुनर्विचार करण्याची गरज आहे.

आमच्या मते, पीडित उमेदवाराने वैयक्तिक उमेदवारांच्या दाव्यांचे मूल्यमापन करण्याच्या समितीच्या क्षमतेला आव्हान देणे पसंत केले नाही, त्यानंतर वयोमर्यादेसाठी कोणत्याही नावाची शिफारस न करण्याचा निर्णय घेत २२/०४/२००४ रोजी आपला अहवाल सादर केला, तेव्हा लवादाने या समितीच्या क्षमतेत जाऊन या पैलूचा विस्तार करता आला नसता. पीडित उमेदवाराने सांगितल्याप्रमाणे न्यायाधिकरण या प्रकरणाच्या पलीकडे जाऊ शकले नसते. म्हणूनच आम्हाला असे आढळले आहे की लवादाने पीडित उमेदवाराच्या विनवण्यांच्या पलीकडे जाऊन समितीने केलेल्या कारवाईचा निष्कर्ष नोंदविला आहे. वयोमर्यादेत सूट मिळण्यासाठी पीडित उमेदवाराच्या पात्रतेचा विचार करता तसे करण्यास सक्षम नव्हते.

11. आणखी एक प्रासंगिक बाब लक्षात घेण्यासारखी आहे ती म्हणजे न्यायाधिकरणाने पीडित उमेदवाराला अपवादात्मक आहे का, वयोमर्यादित सूट मिळण्यासाठी पात्र होण्यासाठी अनुभव आणि पात्रता या प्रश्नाचा विचार स्वतःवर घेतला. त्यात सर्व चोवीस उमेदवारांच्या अस्तित्वाचा विचार करण्यात आला आणि त्यानंतर पीडित उमेदवाराला उपसंपादक, वार्ताहर आणि संपादक म्हणून व्यापक अनुभव असल्याचे निष्पन्न झाले. निवड झालेल्या एकाही उमेदवाराला पर्यवेक्षी स्वरूपाचा अनुभव नसल्याचे निदर्शनास आणून देत पीडित उमेदवाराचा दावा समितीने चुकीने फेटाळून लावला असल्याचा निर्वाळा दिला. अतिवय असलेल्या चोवीस उमेदवारांच्या तुलनात्मक अनुभवाचे आणि पात्रतेचे मूल्यमापन करताना लवादाने स्वतःच चूक केल्याचे आम्हाला आढळले आहे. हे करत असताना त्याने आपल्या दृष्टिकोनाची जागा घेतली. दिनांक २९/०४/२००८ च्या इतिवृत्तात प्रतिबिंबित केल्याप्रमाणे समितीने घेतलेले मत. चोवीस उमेदवारांच्या प्रकरणांचा विचार करताना लवादाने केलेली कसरत इतकी मनमानी किंवा विकृत होती की त्याचा निष्कर्ष हस्तक्षेपास पात्र होता, असे कोणतेही निष्कर्ष न्यायाधिकरणाने नोंदवलेले नाहीत. लवादाच्या निर्णयातील परिच्छेद ८ चा अभ्यास केल्यास असे दिसून येते की लवादाने केवळ असे निरीक्षण नोंदवले आहे की पीडित उमेदवाराला निवडलेल्या उमेदवारांपेक्षा पर्यवेक्षी स्वरूपाचा व्यापक अनुभव होता. हे एकट्याचे कारण असू शकत नाही. न्यायाधिकरणाने स्वतःवर घेण्याचे काम हाती घेतले आहे. ओव्हरएज उमेदवारांच्या संबंधित अनुभव आणि पात्रतेचे मूल्यांकन. लवादाने समितीच्या ऐवजी

आपले मत प्रतिपादन केलेले दिसते. आमच्या मते, लवादने अशी कारवाई करताना आपल्या अधिकारक्षेत्राची पायमल्ली केली.

12. खुल्या प्रवर्गातील उमेदवारांसाठी राखीव असलेल्या चार पदांपैकी महिलांसाठी तीन पदे आणि खेळाडूंसाठी एक पद राखीव ठेवताना 2008 च्या जाहिरात क्रमांक 2 ला नाराज उमेदवाराने कोणतेही विशेष आवाहन दिले नाही. किंबहुना पीडित उमेदवाराने यात सहभाग घेतला. भरती प्रक्रिया आणि निवड झालेल्या उमेदवारांना नियुक्तीचे आदेश दिल्यानंतर त्यांनी त्यांच्या निवडीला सुरुवातीला २००८ च्या मूळ अर्ज क्रमांक ४७७ मध्ये आणि त्यानंतर २०११ च्या मूळ अर्ज क्रमांक ५ मध्ये आवाहन दिले. पदांच्या आरक्षणाला यापूर्वी कोणतेही आवाहन उभे करण्यात अपयशी ठरल्यानंतर भरती प्रक्रियेत सहभागी होण्यास परवानगी नव्हती. ज्या जाहिरातीत पदांच्या आरक्षणाचा उल्लेख केला असे आरक्षण विशेषतः होते त्या जाहिरातीला आवाहन न देता पीडित उमेदवाराला आवाहन देणे योग्य आहे का, या प्रश्नात न जाता लवादने या बाबीकडे लक्ष दिले आहे.

आमच्या मते, पीडित उमेदवाराला प्रथम भरती प्रक्रियेत भाग घेणे आणि निवड न झाल्याने मागे वळून पदांचे आरक्षण चुकीच्या पद्धतीने करण्यात आल्याचा युक्तिवाद करणे योग्य नव्हते. यासंदर्भातील कायदा व्यवस्थित असून सोनाली रामकृष्ण बयानी, चंद्रप्रकाश तिवारी व मदन व इतर (सुप्रा) यांच्या निर्णयांना यासंदर्भातील संदर्भ देता

येईल. न्यायाधिकरणाने अशा प्रकारे चूक केली कारण त्यांनी भरती प्रक्रियेत सहभागी होण्यापूर्वी जाहिरातीला आव्हान न देता केवळ प्रभावित उमेदवाराच्या मागणीवरून पदांच्या आरक्षणाला दिलेले आव्हान स्वीकारले.

13. रेणू आणि इतर विरुद्ध जिल्हा व सत्र न्यायाधीश, तीस हजारी (12/02/2014 रोजी निर्णय 2014 चे दिवाणी अपील क्रमांक 979) या खटल्यात सर्वोच्च न्यायालयाच्या निर्णयाच्या परिच्छेद 15 च्या अधोरेखित भागावर लवादाने विश्वास ठेवला. वरील परिच्छेद १५ निर्णय पुढीलप्रमाणे :-

"15. जिथे अशा नियुक्त्या केल्या जातात, तिथे त्यांना न्यायालयात आव्हान दिले जाऊ शकते. को वॉरंटो प्रक्रियेत एक न्यायालयीन उपाय परवडतो ज्याद्वारे कोणत्याही व्यक्तीला, जो स्वतंत्र सार्वजनिक पद किंवा फ्रँचायझी किंवा स्वातंत्र्य धारण करतो, त्याला हे दर्शविण्यास सांगितले जाते की त्याच्याकडे कोणते अधिकार, फ्रँचायझी किंवा स्वातंत्र्य आहे, जेणेकरून त्यावरील त्याचे शीर्षक योग्यरित्या निश्चित केले जाऊ शकेल आणि जर असे आढळले की पदधारकास कोणतेही शीर्षक नाही, न्यायालयीन आदेशाने त्यांना त्या पदावरून काढून टाकण्यात येणार आहे. दुसऱ्या शब्दांत सांगायचे तर, को वॉरंटोची प्रक्रिया न्यायपालिकेला कायद्याच्या विरोधात सार्वजनिक पदावर नियुक्ती करण्यापासून कार्यपालिकेवर नियंत्रण ठेवण्याचे आणि एखाद्या नागरिकाला सार्वजनिक पदापासून वंचित राहण्यापासून वाचविण्याचे शस्त्र देते ज्यावर त्याचा अधिकार आहे. या

कार्यवाहीत सार्वजनिक पदे हडप करणाऱ्यांपासून जनतेचे रक्षण केले जाते ज्यांना कार्यकारी मंडळाच्या संगनमताने किंवा उदासीनतेमुळे चालू ठेवण्यास परवानगी दिली जाऊ शकते. त्यामुळे एखाद्या व्यक्तीने यथावस्था वॉरंटोचा दावा प्रभावीपणे करण्यापूर्वी त्याला न्यायालयाला हे समाधान द्यावे लागेल की, संबंधित पद हे सार्वजनिक पद आहे आणि कायदेशीर अधिकार नसलेल्या हडपकरणाऱ्याव्यक्तीकडे आहे आणि त्यामुळे कथित हडप करणाऱ्याची नेमणूक कायदानुसार झाली आहे की नाही, याची चौकशी होणे अपरिहार्य आहे. रिट ऑफ को वॉरंट जारी करण्यासाठी न्यायालयाला समाधान मानावे लागते की ही नियुक्ती वैधानिक नियमांच्या विरुद्ध आहे आणि पदावर असलेल्या व्यक्तीला ती धारण करण्याचा कोणताही अधिकार नाही. (म्हैसूर विद्यापीठ विरुद्ध सी. डी. गोविंदा राव, AIR १९६५ एससी ४९१, कुमार पद्मप्रसाद विरुद्ध भारत सरकार, (१९९२) २ एससीसी ४२८, बी. आर. कपूर विरुद्ध टी. एन. राज्य, (२००१) ७ एससीसी २३१: एआयआर २००१ एससी ३४३५, मोर मॉडर्न कोप ट्रान्सपोर्ट सोसायटी लिमिटेड विरुद्ध हरयाणा राज्य, (२००२) ६ एससीसी २६९, अरुण सिंग विरुद्ध बिहार राज्य (२००६) हरि बंश लाल विरुद्ध सहोदर प्रसाद महतो, (२०१०) ९ एससीसी ६५५, आणि ओडिशाची सेंट्रल इलेक्ट्रिसिटी सप्लाय युटिलिटी विरुद्ध धोबेई साहू, (२०१४) १ एससीसी १६१"

रेणू आणि इतर (सुप्रा) मधील निर्णयाच्या परिच्छेद १५ मधील वरील अधोरेखित भागावर अवलंबून राहून लवादाने स्वतःला चुकीचे ठरवले, असे दिसते. पीडित उमेदवाराने दाखल केलेली कार्यवाही को-वॉरंटो स्वरूपाची नव्हती. पीडित उमेदवाराने वयोमर्यादित सूट देण्यासाठी आपल्या खटल्याचा निकाल देण्याची मागणी केली होती आणि त्यानंतर निवड झालेल्या उमेदवारांच्या निवडीला आव्हान दिले होते. को-वॉरंटो जारी करण्याचा विचार कार्यवाहीपेक्षा वेगळा असेल. मागणी करताना दावा केलेल्या हक्कासाठी आंदोलन करण्यासाठी दाखल पदाच्या नियुक्तीसाठी विचार. लवादाने पीडितांनी दाखल केलेल्या मूळ अर्जावर विचार करताना उमेदवार कोणतेही को-वॉरंट मागत नव्हता. न्यायाधिकरणाला असे कोणतेही अधिकार क्षेत्र देण्यात आलेले नाही. त्यामुळे वरील निर्णयाच्या गुणोत्तरावर अवलंबून राहून न्यायाधिकरणाने अधिकारक्षेत्राचा वापर करणे अयोग्य असल्याचे आम्हाला वाटते.

14. एकदा असे आढळले की पीडित उमेदवार २००८ च्या जाहिरात क्रमांक २ मध्ये महिलांसाठी तीन पदे आणि खेळाडूंसाठी एक पद राखीव ठेवण्याची तरतूद असल्याने संबंधित चार पदे चुकीच्या पद्धतीने राखीव ठेवण्यात आल्याचा युक्तिवाद करून निवड झालेल्या उमेदवारांच्या निवडीला आव्हान देणे पीडित उमेदवाराला उपलब्ध नव्हते. निवड प्रक्रियेत सहभागी होण्यापूर्वी अशी तक्रार मांडायला हवी होती. लवादाने ही संबंधित बाब लक्षात घेतली नाही आणि निवडीत संधी घेतली नसतानाही पीडित

उमेदवाराला दिलासा दिला. तसेच १७/०५/२००८ रोजी घेण्यात आलेल्या लेखी परीक्षेच्या अनुषंगाने निकाल जाहीर करण्याचे कोणतेही आदेश पीडित उमेदवाराला उच्च न्यायालय किंवा लवादाकडून मिळालेले नाहीत. निवड समितीने नाराज उमेदवाराच्या विचारासाठी मुलाखत घेतली नव्हती. अजून एक समर्पक बाब लक्षात घेण्यासारखी आहे ती म्हणजे पीडित उमेदवाराला दिलासा मिळतो असे गृहीत धरून कमीत कमी गुणवंत उमेदवाराची नियुक्ती रद्द करता आली असती. त्याऐवजी ज्या जाहिरातीच्या आधारे भरती करण्यात आली, त्या जाहिरातीला कोणतेही आव्हान न देता निवड झालेल्या चारही उमेदवारांची निवड रद्द करण्यात आली आहे. या सर्व कारणांमुळे न्यायाधिकरणाने पीडित उमेदवाराने केलेले मूळ अर्ज मंजूर करणे आणि त्याला दिलासा देणे योग्य नव्हते, असे आम्हाला आढळते. त्यामुळे न्यायाधिकरणाच्या सर्वसाधारण निर्णयात हस्तक्षेप व्हायला हवा. २००८ च्या जाहिरात क्रमांक २ मध्ये चार पदांच्या आरक्षणाची तरतूद असताना त्याला आव्हान देण्यात अपयश आल्याने पीडित उमेदवार कोणत्याही सवलतीस पात्र नसल्याचे आम्हाला आढळले असल्याने निवड झालेल्या उमेदवारांनी सादर केलेले नॉन क्रीमी लेअर प्रमाणपत्र वैध होते की नाही, या प्रश्नात जाण्याची गरज नाही. नियुक्ती अधिकाऱ्याने या बाबीतपासल्यानंतर व ही प्रमाणपत्रे वैध असल्याचे समाधान झाल्याने त्यावर निर्णय देण्याची गरज नाही.

15. वरील चर्चेच्या अनुषंगाने खालील प्रमाणे आदेश देण्यात आला आहे :-

- i) न्यायाधिकरणाचा सामायिक निर्णय 2011 च्या मूळ अर्ज क्रमांक 4 आणि 2011 च्या 5 मध्ये पारित दिनांक 31/07/2015 रद्द करण्यात आला आहे. दोन्ही मूळ अर्ज फेटाळण्यात आले आहेत.
- ii) दोन्ही रिट याचिकांमध्ये उपरोक्त अटींमध्ये नियम निरपेक्ष करण्यात आला आहे ज्यामुळे पक्षकारांना स्वतःचा खर्च सहन करावा लागेल.

राजेश एस. पाटील, जे.

ए. एस. चांदूरकर, जे.

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.

X-X-X-X